

Літовка О. П. Професійна позиція майбутнього вчителя: андрагогічний аспект / О. П. Літовка // Вісн. Черкас. ун-ту : Педагогічні науки. – 2013. – № 10 (263). – С. 72 – 77.

УДК 377.8.011.3 – 051 – 047.37

Літовка О.П.

ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ: АНДРАГОНІЧНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті подається змістова характеристика педагогічної позиції. Особлива увага приділяється феномену професійної позиції майбутнього вчителя. Позиція педагога розглядається на міждисциплінарному рівні. Характеризується андрагонічний аспект досліджуваного явища. Актуалізується значимість неперервної освіти.*

***Ключові слова:** позиція, педагогічна позиція, професійна позиція майбутнього вчителя, неперервна освіта, андрагоніка.*

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку суспільства, науки і виробництва висуває все більш високі вимоги до фахівця будь – якого профілю. Вирішення цих завдань набуває особливої гостроти у міру того, наскільки близькі ті чи інші фахівці до сфер життєдіяльності людини. У першу чергу це відноситься до випускників педагогічних навчальних закладів, тому відбуваються позитивні зміни в освіті, які характеризуються гуманістичним підходом у навчанні та вихованні; висуваються підвищені вимоги до майбутнього вчителя, що зумовлює необхідність формування у нього професійної позиції як стійкої системи ставлень до всіх сторін педагогічної дійсності. І особливого значення це набуває в сфері освіти дорослих, оскільки неперервна освіта і професійна підготовка фахівців у нинішній нестабільній економічній ситуації є найефективнішим засобом становлення суб'єктності і готовності особистості до постійного професійного саморозвитку.

З огляду на це зростає актуальність проблеми формування професійної позиції майбутніх учителів для категорії дорослих людей, які мають завжди

„тримати руку на пульсі“ педагогічних інновацій і швидкоплинних змін у інформаційному просторі; бути високофункціональними, коли ідеї, знання і технології змінюються набагато швидше, ніж покоління людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі професійно – педагогічної позиції присвячений ряд вітчизняних і зарубіжних наукових праць, у яких це явище розглядається, як інтегративний феномен, що є характеристикою особистості в цілому (К. Альбуханова – Славська, Л. Анциферова, О. Асмолов, Б. Братусь і ін.); як спосіб реалізації базових цінностей особистості (В. Слободчиков, А. Григор’єва і ін.); як центральний компонент освіченості особистості (О. Коршунов, О. Лебедєв, В. Монтатов і ін.); як джерело активності особистості вчителя (І. Ісаєв, О. Міщенко, В. Сластьонін, Є. Шиянов і ін.); як результат взаємопроникнень соціальних, професійних та індивідуальних типових рис особистості (Д. Майєрс, І. Кон, О. Газман, А. Петровський та інші), як система ставлень особистості до професії (А. Маркова, М. Боритко, С. Вершловський, М. Сергєєв і ін.).

Проте, зазначені дослідження, у більшій мірі, розкривають різні сторони професійної позиції у майбутніх фахівців підліткового і раннього юнацького віку, в той час, як особливості професійної позиції майбутніх учителів в ракурсі освіти дорослих наразі є недостатньо вивченими.

Таким чином, головне завдання публікації полягає в розкритті андрагонічного аспекту професійної позиції майбутніх учителів, а **метою** статті є визначення змісту дефініцій „позиція“, „педагогічна позиція“, „професійна позиція майбутнього вчителя“, „андрагогіка“ і виокремлення особливостей освіти дорослих, важливих для формування у них чіткої професійної позиції.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи феномен професійної позиції вчителя як похідну педагогічної позиції, ми здійснили міждисциплінарний аналіз досліджуваного явища.

Так, у філософії ця проблема розглядається на загальнометодологічному рівні у розрізі дослідження активної життєвої позиції людини в цілому як форма світоглядного підходу до її трактування і конкретизується у працях

багатьох відомих мислителів у контексті становлення життєвої позиції як основи самовираження (Сократ, Піфагор, Конфуцій і ін.). Позиція у філософії, як основа професійної позиції зокрема, виступає в якості позиції як точки зору, твердження, переконання, ролі; позиції людини, яка виховує і навчає; позиції як способу прояву і самоздійснення особистості; позиції як світогляду, сповненого духовно – моральним, ціннісним, етичним, праксіологічним та художньо – естетичним змістом [6, с. 76 – 120].

У соціологічному аспекті позицію розглядають як узагальнену характеристику положення індивіда у статусно – рольовій внутрішньо груповій структурі. У професійну позицію, на думку вчених – соціологів, інтегруються різноманітні соціальні позиції особистості як прояв її змістового наповнення. У залежності від суспільного статусу і соціальної ролі, яку виконує людина, від ступеня її активності і розвитку, залежатиме її ставлення до навколишньої дійсності (як соціальної, так і професійної), стиль поведінки з оточуючими, якість діяльності, і, як результат, – професійна позиція [10, с. 102 – 167].

Цікаво, що позиція у ракурсі психологічних досліджень розглядається в спектрі особистісного, діяльнісного та суб'єктного підходів і виступає в якості: позиції особистості як суб'єкта діяльності; активної трудової позиції; поєднання когнітивної, мотиваційної, емоційної та інших психологічних сфер особистості; системи ставлень до оточуючої дійсності; професійної позиції як результату професійного розвитку особистості [1, с. 19 – 37].

Та особливо важливим є феномен професійної позиції вчителя у педагогіці, де він тісно пов'язаний з суспільно – політичними змінами історичного процесу, які зумовлювали динаміку провідних особистісних якостей і суб'єктних властивостей вчителя. Про це свідчить детальний аналіз історико – педагогічного аспекту вивчення педагогічної позиції.

У первісному суспільстві дорослі займали позицію вихователів з метою передачі життєвого досвіду молодшому поколінню. У рабовласницькому суспільстві, коли з'явилися перші вчителі, зокрема, в державах Давнього Сходу (у Вавилоні, Єгипті, Сирії), функції педагога виконували жреці, у більшості

випадків виступаючи з позиції вчителя – мудреця, духовного наставника. З іншого боку, у Давній Греції, вчителі вважали за необхідне формування не лише розумових, а й творчих і мистецьких здібностей, і виступали з позицій і вихователя, і „скульптора“, майстра, який навчав дітей гімнастиці, як одному з видів спортивного мистецтва, прагнучи зробити їх фізично красивими і досконалими (Афіни), а також, – з позицій суворого і вимогливого тренера, виконуючи функцію підготовки до суспільного життя мужніх, дисциплінованих, загартованих, грамотних і фізично довершених воїнів (Спарта). У Древньому Римі педагог займав не лише позицію вчителя – наставника, а й позицію політика, дипломата, інформатора, знавця, порадника і керівника, оскільки римські вчителі були державними чиновниками і мали знати багато наук. У Древньому Китаї вчитель також мав бути різносторонньою, обізнаною людиною, в усьому керуючись правилами гарного тону і займаючи етичну позицію. У часи Київської Русі функції вчителя реалізовувались з позицій батька та володаря [див.: 7].

Отже, у давні часи позиція вчителя мала лише певний типологічний контекст і координувала функції вчителя, проте, зі зростаючими потребами суспільства, у професії вчителя вона поступово перетворюється і доповнюється новим змістом. Так, у середні віки, при феодально – кріпосницькому устрої позиція педагога набуває особливого історичного колориту: вчитель мав займати, перш за все, позицію духівника, знати релігії, богословські твори, вправно володіти церковним співом, а з іншого боку, – культурно – світоглядну і лицарську позиції: мав вивчати окремі науки, володіти навиками верхової їзди та вміти користуватися зброєю. Ці знання, уміння і навички були потрібні середньовічному вчителю для навчання двох пануючих суспільних груп того періоду: світських дворян, або лицарів, і духівництва.

В Епоху Відродження професія вчителя стала більш розповсюдженою через появу в середині феодального суспільства буржуазії і паростків капіталістичного способу виробництва. Наставників – церковнослужителів поступово витіснили вчителі зі світською позицією, серед яких помітно

виділились педагоги – гуманісти (Т. Кампанелла і ін.); письменники – представники педагогічної думки (Т. Мор, Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень, Ф. Дістервег, Й. Гербарт, М. Монтесорі, С. Френе і ін.) [див.: 9]. З цього часу гуманність у позиції вчителя посідає найважливіше місце.

Таким чином, на різних етапах розвитку і становлення педагогічної думки позиція вчителя розглядалась у розрізі основоположних рис і якостей педагога кожної конкретної епохи, зумовлених історичним процесом. В період Середньовіччя вчитель пропагував позиції людського буття, а в епоху Реформації центральне місце приділялося гносеології. Але проблема формування професійної позиції майбутнього вчителя все ще не виступала як самостійна, так само і зміст поняття лишався нерозкритим.

Відповіді на ці питання шукали і висвітлювали у своїх наукових працях класики педагогічної думки, (Я. Коменський, Й. Песталоцці, Ж. – Ж. Руссо, К. Ушинський, А. Дістервег, В. Сухомлинський).

Так, Й. Песталоцці наголошував на позиції вчителя, яка носить індивідуалізуючий характер по відношенню до навчання і виховання дітей. Ж. – Ж. Руссо критикував педагогічну позицію авторитаризму. В свою чергу, А. Дістервег обґрунтовував доцільність діалогічної позиції вчителя у навчально – виховному процесі. А. Макаренко наголошував на тому, що кожному вчителю повинна бути притаманна власна чітка позиція у професійній діяльності і найдоцільнішою, на думку вченого, є прихована позиція педагога, яку можливо реалізувати завдяки методу „паралельної дії“. В. Сухомлинський одним з перших проголосив обов'язковість в освітньому процесі любові до дитини: не як особливого індивідуального ставлення окремих педагогів до дітей, а любові як обов'язкової педагогічної позиції вчителя і всього шкільного колективу. Він цю позицію взагалі розглядав як головне свідчення професіоналізму педагога і наголошував на важливості уміння вчителя відкривати в людині нове, що дає підстави виділити творчу позицію вчителя, як прояв його професіоналізму [див.: 7].

Отже, в історії зарубіжної і вітчизняної педагогіки проблема формування професійної позиції майбутнього вчителя набула таких рис: професійна позиція як цілісне утворення не виокремлюється як самостійна проблема, вона виділяється як часткова характеристика особистісно – професійних рис фахівця або професіонала – початківця; професійна позиція, як у цілому, так і в педагогічному контексті, виокреслюється в межах особистісного професіоналізму; позиція педагога розвивається в колективній взаємодії між вчителем і учнями на основі довіри і взаємоповаги.

В рамках сучасних педагогічних досліджень, починаючи з 90 – х років ХХ століття, професійно – педагогічна позиція виступає, як самостійна проблема. Зокрема, науковці аналізують її через парадигму теорії виховання (М. Боритко, Е. Бондаревська, В. Ільїн, І. Колесникова, В. Краєвський, А. Мудрік, Л. Новікова, Н. Радіонова і ін.); визначають, як складову професійної компетентності педагога (А. Маркова, Є. Катрич, О.Томашевська і ін.); як невід’ємну умову здійснення педагогічної діяльності, компонент педагогічної культури, професійно – педагогічної спрямованості (З. Плетнева, І. Ткаченко, Т. Казакова, К. Ваганова, Г. Шищенко, А. Гуторова і ін.); активно розробляються педагогічні умови формування професійної позиції майбутніх учителів в процесі фахової підготовки (Г. Семенова, С. Буднікова, Н. Терпугова, П. Шоцький, К. Качаліна, Л. Федорова і ін.).

Аналізуючи науково – педагогічну літературу, ми з’ясували, що робоче визначення педагогічної позиції розглядається у працях небагатьох вчених (Є. Катрич, О. Томашевська, А. Маркова і ін.). Наприклад, А. Маркова під професійними педагогічними позиціями розуміє стійкі системи ставлень вчителя (до учня, до себе, до колег), що визначають його поведінку [8, с. 87].

З іншого боку, М. Боритко визначає позицію педагога як вихователя, підкреслюючи її діяльнісну і суб’єктну природу [2, с. 143].

Отже, узагальнюючи різні підходи до визначення суті поняття „позиція“, можна констатувати, що під позицією розуміється наступне: стійка система ставлень до певних сторін діяльності, що виражається у відповідній поведінці і

вчинках; характеристика суб'єкта по відношенню до інших суб'єктів, до суб'єктів культури, науки, мистецтва, до власної професійної діяльності; положення індивіда у статусно – рольовій, внутрішньогруповій структурі; характеристика способу життя; система ставлень в контексті професійної ролі; погляди, установки, диспозиції стосовно умов життєдіяльності; активність, що реалізується в діяльнісному самовираженні; рівень виконання діяльності і адекватна її самооцінка.

Таким чином, позиція має три характеристики: місце, ставлення, дія.

Стосовно дефініції „професійна позиція“, ми з'ясували, що у науковій літературі вона розглядається, як складова професійної компетентності (І. Колеснікова, А. Маркова, С. Вершловський); умова успішної педагогічної діяльності (Е. Заїрбек, С. Кульневич і ін.); система ставлень до професійної діяльності (Е. Катрич, О. Конєєва, М. Прохорова).

Виходячи з цього, „професійна позиція“ являє собою сукупність норм поведінки, зумовлених специфікою професійної сфери і вимогами до особистості спеціаліста цієї сфери.

В свою чергу, аналіз феномену педагогічної позиції, як різновиду професійної позиції показав, що в сучасних науково – педагогічних дослідженнях вона визначається як „мотиваційно – ціннісне ставлення до всіх сторін педагогічної діяльності (особистісна позиція педагога)“ (Є. Шиянов); „розуміння педагогом своїх функцій“ (М. Громкова); „орієнтованість на особистісну модель взаємодії“ (В. Серіков); „система ставлень особистості до педагогічної діяльності, заснована на інформаційному полі“ (С. Єфимова); позиція педагога ототожнюється з поняттям „позиція ненасилля“ як провідною тенденцією гуманістичної освітньої парадигми (В. Маралов); існує уявлення про педагогічну позицію, як ряд професійних позицій педагога, кожна з яких має опору на певну основу: „опора на суб'єктний досвід учня“ (В. Горшкова), „емоційно – етичне переживання“ (Є. Ільїн), „навчальний діалог“ (С. Бєлова).

Таким чином, „педагогічна позиція“ – це ціннісно – смислове розуміння педагогічного процесу, що зумовлює реалізацію його гуманістичного

призначення і формує орієнтацію на особистісну модель взаємодії в умовах суб'єктних відносин.

Аналіз відомих робіт в області психології праці вчителя (О. Бодалєв, О. Деркач, Н. Кузьміна, Л.Мітіна, А. Орлов, В. Сластьонін і ін.) показує, що важливими аспектами, які в тій чи іншій мірі характеризують позицію педагога, є: готовність до педагогічної діяльності, безпосередньо педагогічна діяльність, професійно – педагогічне мислення, педагогічне спілкування, моральна культура, педагогічні здібності, майстерність, індивідуальний стиль роботи, педагогічний такт [4, с. 67 – 83].

Зважаючи на це, професійна позиція майбутнього вчителя – це інтегративна система гуманних ціннісно – смислових ставлень особистості педагога як суб'єкта діяльності до всіх сторін майбутньої професії, що виражається в наявності педагогічних установок, відповідних соціальних і професійних мотивів і прагнень до творчості та інновацій і визначає поведінку особистості в рамках конкретної професійної ролі.

Та оскільки нині, в силу різноманітних життєвих і економічних обставин, стану здоров'я тощо, педагогічну освіту часто здобувають люди дорослого віку (наприклад, як другу освіту, або післядипломну освіту з метою отримання вузької спеціальності і ін.), ми вважаємо за необхідне розглянути андрагонічний аспект професійної позиції майбутнього вчителя і виокремити особливості, які необхідно враховувати в процесі формування педагогічної позиції студентів дорослого віку.

„Андрагогіка“ в широкому розумінні визначається як педагогіка дорослих, як одна з педагогічних наук, що займається дослідженням проблем освіти, самоосвіти і виховання дорослих. Завданням андрагогіки, відповідно, є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання дорослих [3, с.25 – 26].

Питанням освіти дорослих присвячені наукові праці цілого ряду відомих учених (М.Ноулз, Р.Сміт, П.Джарвіс, Д.Савічевич, Ф.Пеггелер, Л.Турос, С. Змієв і ін.). Науковці цього напрямку виділяють певні особливості дорослих,

що знаходяться в освітньому середовищі, важливі, на нашу думку, і для формування професійної позиції майбутніх учителів дорослого віку у процесі фахової підготовки. До них відносяться: високий рівень навчально – професійної мотивації; свідоме, ціннісне ставлення до майбутньої професії; гнучке мислення; постійне почуття відповідальності за свої обов'язки; прагнення обов'язкового досягнення мети у навчально – професійній діяльності і внутрішній страх перед швидкоплинними змінами і новими вимогами до педагогів, а звідси – необхідність соціально – педагогічної підтримки з боку навчально – професійного соціуму [див.: 5].

Висновки. Отже, огляд наукової літератури показав, що професійна позиція вчителя визначається, як система ставлень до різних сторін педагогічної дійсності і є міждисциплінарним феноменом. У ряді наук застосовуються різні підходи до її трактування і смислового навантаження, важливе місце серед яких відводиться задоволенню особистісних і соціально – професійних потреб учасників педагогічного освітнього процесу. На особливу увагу в цьому аспекті заслуговує андрагогіка, як актуальна наукова тенденція неперервної освіти, зумовлена соціально – економічними змінами в країні і світі, і категорія освіти дорослих, що зумовлює виокремлення особливих підходів до формування професійної позиції педагога, які і складуть перспективу подальшого наукового пошуку в рамках досліджуваної проблеми.

Література

1. Бодалев, А.А. Психологические условия гуманизации педагогического общения / А.А. Бодалев // Советская педагогика. – 1990. – № 12. – 192 с.
2. Боритко Н.М. Педагог в пространствах современного воспитания / Науч. ред. Н. К. Сергеев. — Волгоград: Перемена, 2001. — 214 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. / С.У. Гончаренко . – К.: Либідь, 1997. – 205 с.
4. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С.Б. Елканов. – М.: Просвещение, 1989. – 226 с.

5. Змеев С.И. Основы андрагогики: Учебное пособие для вузов / С.И. Змеев. – М.: Флинта: Наука, 1999. – 152 с.
6. Канке В.А. Філософія / В.А. Канке. – М.: Логос, 2007. – 276 с.
7. Левківський М.В. Історія педагогіки / М.В. Левківський. – Житомир, 2002. – 200 с.
8. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Академия, 1996. – 278 с.
9. Пискунов А.И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / А.И. Пискунов. – М.: Просвещение, 1981. – 864 с.
10. Токарская Н.М. Социология труда / Н.М. Токарская, И.С. Карпикова. – М.: Логос, 2006. – 208 с.

Аннотация. Литовка Е.П. „Профессиональная позиция будущего учителя: андрагонический аспект“. В статье подается содержательная характеристика педагогической позиции. Особое внимание уделяется феномену профессиональной позиции будущего учителя. Позиция педагога рассматривается на междисциплинарном уровне. Характеризуется андрагонический аспект изучаемого явления. Актуализируется значимость непрерывного образования.

Ключевые слова: позиция, педагогическая позиция, профессиональная позиция будущего учителя, непрерывное образование, андрагоника.

Summary. Litovka E.P. „Professional Position of a Future Teacher: Andragonik Aspect“. In the article a substantial characteristic of a pedagogical position is given. The special attention is paid to a phenomenon of a professional position of a future teacher. The position of a teacher is considered at the interdisciplinary level. The andragonik aspect of the studied phenomenon is characterized. The importance of continuous education is actualized.

Key words: position, pedagogical position, professional position of the teacher, continuous education, andragonik.